



Şadiyyə Mail qızı Amanova

UOT: 339.727; JEL: G15; G21.

Müasir dövrdə maliyyə texnologiyalarının inkişaf istiqamətləri

Xülasə

Tədqiqatın məqsədi müasir dövrdə maliyyə texnologiyalarının inkişaf istiqamətləri üzrə araşdırma aparmaqdır. Maliyyə texnologiyalarının tətbiqi zərurətləri və onun maliyyə bazarlarının inkişafına təsirlərinin müəyyən edilməsi vəzifələri də qarşıya qoyulmuşdur. Maliyyə bazarlarının inkişafı iqtisadiyyatın inkişafında mühüm rol oynamaqla, investisiya mühitinin sağlamlaşdırılmasına xidmət edir. Məqalədə maliyyə texnologiyalarının tətbiqi sahəsində olan başlıca problemlər müəyyən edilmiş, onların aradan qaldırılması ilə bağlı baxışlar irəli sürülmüşdür. Maliyyə texnologiyalarının Azərbaycanda tətbiqi zərurətləri və bu sahədə həyata keçirilməli olan təkliflər də əsaslandırılmışdır. Məqalədə maliyyə bazarlarında rəqabət mühitinin sağlamlaşdırılması və onun inkişafı ilə bağlı təkliflər də irəli sürülmüşdür.

Açar sözlər: maliyyə texnologiyaları, maliyyə-kredit sektoru, iqtisadi siyasət, rəqabət mühiti.

Giriş

Maliyyə-kredit sektorunun müasir tələblərə uyğun inkişafı Azərbaycan Respublikasında son illərdə daha aktualığı ilə çıxış edir. İnkişaf edən proseslər göstərir ki, bu sektorun səmərəli təşkili və tənzimlənməsinə diqqətin artırılması maliyyə bazarının inkişafına səbəb olur, əmanətlərin şəffaf, səmərəli və təhlükəsiz formatda investisiyalara çevrilməsi üçün əlverişli mühit yaradır. Cəmiyyətin milli sərvətinin və rifah səviyyəsini müəyyən edən kapitalın yaradılması üçün yeni imkanlar yaranır. Son beş ildə ölkədə qəbul olunan strateji yol xəritələri, bank sektorunun inkişafını müəyyən edən dövlət proqramları maliyyə-kredit sektorunun beynəlxalq çağırışlar və tələblər əsasında inkişaf perspektivlərini müəyyən edir.

Maliyyə-kredit sektorunun inkişaf problemləri

Müasir çağırışlar əsas götürülməklə, yaxın və sonrakı perspektivdə maliyyə-kredit sektorunun əsas inkişaf istiqamətlərində müvafiq baxışları nəzərə almaq zəruridir:

- Ölkə əhalisinin həyat səviyyəsinin və keyfiyyətinin artırılmasında bank-kredit sektorunun fəallığının artırılması;
- Maliyyə-kredit sektorunda ədalətli rəqabət mühitinin yaradılması;
- Bazarın dəyişən tələblərinə uyğun bankların davamlı olaraq yeni xidmətlər ilə çıxış etməsi;
- Fiziki və hüquqi şəxslərə göstərilən rəqəmsal xidmətlərin əhatə dairəsinin genişləndirilməsi;
- Maliyyə bazarına yeni və fərqli oyunçuların daxil olması üçün şəraitin yaradılması.

Maliyyə-kredit sektorunda artan rəqabət biznesə innovativ həllərin tətbiqini stimullaşdırır, istehlakçıya daha yaxşı xidmət keyfiyyətini təmin etməyə yeni imkanlar yaradır. Belə bir şəraitdə bu sektorda göstərilən xidmətlər üzrə qiymətlərinin aşağı düşməsilə, onların əhatə dairəsinin, həcmnin genişlənməsi baş verəcəkdir. Nəticə etibarlı ilə maliyyə-kredit sektoru real sektora daha da yaxından xidmət göstərməklə iqtisadi artımın sürətlənməsində öz vacib rolunu oynayacaqdır. Ölkənin ümumi maliyyə bazarının inkişafına yönələn siyasət istehlakçıların və xidmət istifadəçilərinin maraqlarına xidmət etməli, biznes mühitinin fəallaşması ilə üzvi surətdə bağlı olmalıdır.



Azərbaycanın maliyyə-kredit sektorunun və maliyyə bazarının müasir inkişaf səviyyəsi ölkənin sosial-iqtisadi vəziyyətinin fundamental xüsusiyyətlərini özündə təcəssüm etdirir. Sosial-iqtisadi inkişaf baxımından bu sektor aşağıdakı məqsədlərə xidmət etməlidir [1]:

- ⇒ İqtisadiyyatın şaxələndirilməsi;
- ⇒ Əhalinin rifah səviyyəsinin yaxşılaşdırılması;
- ⇒ Dövlət və hüquqi institutların inkişafı;
- ⇒ Daxili maliyyə bazarının regional və beynəlxalq kapital bazarlarına inteqrasiyanın təmini.

Ölkənin maliyyə bazarının mövcud modeli bir sıra xüsusiyyətli baxımından bir çox ölkələrin, o cümlədən də MDB dövlətlərinin modelləri ilə oxşarlıq təşkil edir. Bu sahənin əsas xüsusiyyətləri bankların qeyri-kredit maliyyə təşkilatları üzərində dominantlığı, öz vəsaitləri ilə investisiya qoymağa daha həssas yanaşması ilə diqqəti cəlb edir. Kapital bazarının zəif inkişafı və institusional investorların simasında möhkəm bazisin olmaması əhalinin əmanətlərinin iqtisadiyyatın davamlı inkişafına yönəldilməsini və vətəndaşların rifahının yüksəldilməsi üçün lazım olan uzunmüddətli investisiyalara çevrilməsi imkanlarını məhdudlaşdırır [2]. Maliyyə bazarında və maliyyə-kredit sektorunda əhalinin fəallığı aşağı olaraq qalmaqdadır. Əhalinin əmanətlərinin strukturunda bank depozitləri üstünlük təşkil edir. Maliyyə xidmətlərinin zəifliyi istehlakçılar tərəfindən cavab reaksiyasına səbəb olur ki, bu da insanların maliyyə təşkilatlarına inam səviyyəsini daha da aşağı salır. Belə bir həqiqət də qəbul olunmalıdır ki, ölkədə borcalan və kreditorların da aşağı etik-davranış səviyyəsi və maliyyə sahəsindəki biliklərinin az olması maliyyə-kredit sektorunun inkişafını əngəlləyir. Maliyyə təşkilatlarının dayanıqlılığının artırılması üzrə bir sıra tədbirlər kompleksinin keçirilməsinə baxmayaraq, maliyyə bazarının zəif və haqsız oyunçulardan təmizlənməsi prosesi yekunlaşmamışdır. Maliyyə bazarının tənzimlənməsi sistemində maraqların toqquşmasının qarşısının alınması, menecmentin və maliyyə təşkilatlarının mülkiyyətçilərinin pozuntulara görə şəxsi məsuliyyəti məsələləri hələ ki, öz həllini tamlıqla tapmamışdır.

Maliyyə bazarlarında rəqabət mühitinin inkişaf etdirilməsi

Müasir iqtisadiyyatın bütün seqmentlərində rəqabətin inkişafı Azərbaycanın iqtisadi inkişaf strategiyasının prioritet istiqamətlərindən biri hesab olunur. Xüsusilə də maliyyə-kredit sektorunda və maliyyə bazarlarında rəqabət mühiti bazar mexanizmlərinin səmərəli işləməsinə təmin edir, onun iştirakçılarını göstərdiyi xidmətlərin keyfiyyətini artırmağa və xərcləri azaltmağa sövq edir. Maliyyə-kredit sektorunun və maliyyə bazarının səmərəliliyinin artırılması üçün əsas amillərdən biri kimi rəqabətin əhəmiyyətini yüksəldən tənzimləyici mexanizmlərin tətbiqi hesab olunur [1].

Ölkədə maliyyə bazarlarının inkişafı ilə bağlı qəbul olunan strateji yol xəritəsində və müvafiq dövlət proqramlarında bu amil daim diqqət mərkəzində saxlanılmalıdır [1; 3]. Belə ki, maliyyə bazarlarında rəqabətin inkişafı üzrə həyata keçirilən tədbirlərdə infrastrukturunun təkmilləşdirilməsi və əlverişli informasiya bazasının yaradılması öz vacibliyi ilə çıxış etməlidir. Bu baxımdan Mərkəzi Bank tərəfindən tənzimləyici və texnoloji xarakterli bir sıra tədbirlərin həyata keçirilməsi məqsədəuyğundur:

- ⇒ Məlumatların toplanması, saxlanması və emalı üçün əlverişli hüquqi mühitin təmin edilməsi;
- ⇒ İnnovativ biznes həlləri üçün tənzimləyici maneələrin azaldılması və məlumatların səmərəli istifadəsi, onlara daxil olmaq imkanlarının artırılması;
- ⇒ Bazarında rəqabətin inkişafını təmin etməklə, göstərilən xidmətlərin keyfiyyətinin artırılması və qiymətlərin (faizlərin) aşağı salınması;
- ⇒ Mərkəzi Bank ilə maliyyə bazarının iştirakçıları arasında elektron sənəd dövriyyəsinin dərinləşməsi;



- ⇒ Maliyyə bazarlarında fəaliyyət göstərən iştirakçının şəxsi kabinetinin fəaliyyətinin genişləndirilməsi və tənzimləyici yüklənmənin azaldılması;
- ⇒ Maliyyə xidmətləri üzrə ISO 20022 beynəlxalq standartının tətbiqi üçün şəraitin yaradılması;
- ⇒ Maliyyə bazarının iştirakçılarının xərclərini azaltmaq, həm ölkə daxilində, həm də transsərhəd əməliyyatlar çərçivəsində maliyyə əməliyyatlarının həyata keçirilməsini sürətləndirmək üçün şərait yaratmağa kömək edəcək maliyyə sənayesinin universal rabitə sxeminin hazırlanması;
- ⇒ Rəqəmsal maliyyə aktivlərinin dövriyyəsi sahəsində hüquqi mühitin təmin olunması.

Maliyyə-kredit sektorunun müasir inkişafı bu sahədə rəqəmsal inkişafı üçün əlverişli mühitin yaradılması ilə sıx bağlıdır. Belə ki, maliyyə texnologiyalarının tətbiqi və istifadəsi üçün əlverişli mühitin yaradılması həm də müvafiq istiqamət üzrə təkmil platformanın yaradılmasını da özündə ehtiva etməlidir. Genişlənməkdə olan təcrübə deməyə əsas verir ki, belə infrastruktur platformalar sektor üzrə sağlam rəqabət mühitinin formalaşmasına kömək edir, maliyyə bazarında göstərilən xidmətlərin çeşidinin artmasına səbəb olur, xidmətlərin həm də keyfiyyətinin yüksəlməsinə təsir göstərir. Məsafədən eyniləşdirmə platformasının inkişafı vahid eyniləşdirmə və biometrik sistemdən istifadə etməklə fiziki şəxslər tərəfindən maliyyə xidmətlərinin məsafədən əldə olunmasını təmin edəcəkdir. Ödəniş xidmətləri bazarının inkişafı və bu sahədə rəqəmsal platformanın yaradılması müvafiq üstünlüklərin əldə olunmasına səbəb olacaqdır:

- Pul vəsaitlərinin real vaxt rejimində köçürülməsi imkanı təmin ediləcəkdir;
- Sürətli ödəniş sisteminin yaradılması və sonrakı inkişafı 24/7/365 şəraitində fiziki və hüquqi şəxslər üçün ani axını həyata keçirəcəkdir;
- Sistemin tətbiqi nağdsız hesablaşmaların cəlb edilməsini və istehlakçıların pul mobilliyini artırmağa imkan verəcəkdir;
- Maliyyə məhsullarının (xidmətlərinin) distant pərakəndə paylanması və maliyyə sövdələşmələrinin qeydiyyatı üçün sistemlər geniş tətbiq olunacaqdır;
- Xidmət istifadəçilərinə maliyyə bazarına bərabər girişin təmin olunmasına imkan yaradılacaqdır;
- Sektor üzrə rəqabətin inkişafı və maliyyə xidmətlərinin göstərilməsinin təhlükəsizliyinin yüksəldilməsi təmin ediləcəkdir.

Maliyyə-kredit sektoru üzrə rəqəmsal platformanın yaradılması və onun səmərəli fəaliyyətinin təmin edilməsi üçün şəffaf və stimullaşdırıcı tənzimləyici mühitin yaradılması önəmlidir. Belə platformada bağlanmış əqdlər və onlar üzrə mövqelər barədə məlumat sistemdə real vəziyyəti müəyyən etməyə imkan verən maliyyə tranzaksiyalarının vahid qeydiyyatçısının təşkili də xüsusi zərurətdən çıxış edir. Digər tərəfdən, müştərilər üçün müxtəlif məqsədli əməliyyatları vaxtında və təhlükəsiz həyata keçirə biləcək çevik şəxsi kabinetlərin təşkili də xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Belə şəxsi kabinetdə müştəri bağlanmış bütün sövdələşmələr üzrə informasiyanı görə və reyestrə çıxarışın tələbi edə bilməlidir.

Rəqəmsal profil platformasının yaradılması vətəndaşların rəqəmsal məlumatlarını idarə etməyə imkan verən online rejimdə dövlət və biznes arasında məlumat mübadiləsi üçün rahat və təhlükəsiz infrastrukturun formalaşmasına yönəlməlidir. Belə bir mühitin yaradılması təşkilatların dövlət məlumatlarına çıxışını asanlaşdıracaq, kommersiya və dövlət xidmətlərinin təmin edilməsi zamanı müştəri təcrübəsini yaxşılaşdıracaq, onların dəyərini aşağı salacaq və keyfiyyətini yüksəldəcəkdir.

Azərbaycanda yaxın dövrlərdə artıq belə platformanın yaradılması üzrə tədbirlərin həyata keçirilməsi sürətləndirilməli, onun fəaliyyətini asanlaşdıran mexanizmlər tətbiq edilməli, o cümlədən robot-məsləhətçilərin istifadəçilərinin hüquqlarının müdafiəsi və onların maliyyə



bazarında tətbiqi imkanlarının genişləndirilməsini təmin edən robot-məsləhətçilərin fəaliyyəti üçün tənzimləyici mühitin yaradılması təmin olunmalıdır. Maliyyə bazarının rəqəmsallaşdırılması üçün zəruri şərtlərdən biri də maliyyə təşkilatlarının və onların müştərilərinin kibertəhlükələrdən qorunmasıdır. Maliyyə-kredit sektorunda informasiya təhlükəsizliyi üzrə standartların hazırlanması və onların tətbiqi iştirakçıların maliyyə texnologiyalarına etibarının artmasına kömək edəcəkdir.

Maliyyə innovasiyaları və rəqəmsal texnologiyalar insanların həyat tərzini, fəaliyyətini, istehlakını, məhsul və xidmətlərin istehsalını köklü surətdə dəyişməkdədir. Artan rəqabət şəraitində internet vasitələrini maliyyə texnologiyaları biznesin yaxşılaşdırılması və istehsal xərclərinin azaldılmasından səmərə əldə etmək üçün geniş imkanlar açır. İnformasiya-kommunikasiya texnologiyalarından (İKT) istifadə edərək, kiçik və orta müəssisələr bir zamanlar yalnız iri korporasiyaların ixtiyarında olan qlobal bazarlara çıxış imkanları əldə edirlər. Rəqəmsal platformalar, biznesin idarə edilməsi tərzini və iqtisadiyyatın yönünü dəyişir, beynəlxalq əməliyyatların dəyərini azaldır. Maliyyə texnologiyalarının (fintech) böyüməsi maliyyə orqanları qarşısında tənzimləyici və nəzarət perimetrinin genişləndirilməsi, rəqəmsal maliyyə xidmətlərinin yeni növlərinin mövcud qaydalara uyğunluğu, müəyyənləşdirilməsi, qiymətləndirilməsi və maliyyə innovasiya risklərinin monitorinqi ilə bağlı mühüm məsələlər qoymaqladır. Rəqəmsal qloballaşma dəyərin yaradılması zəncirlərini dəyişir, yeni xablar yaradır, iqtisadi aktivliyi artırır. Bu şərtlər altında müvafiq orqanlar rəqəmsal dünyada görünməmiş sürətlə ortaya çıxan açıqlıq üstünlüklərindən istifadə edilməsi ilə risklərin azaldılması arasında düzgün balans tapmalıdırlar. Rəqəmsal iqtisadiyyatın orta və uzunmüddətli perspektivdə nə qədər böyük olacağı haqda artıq indidən ciddi düşünülməlidir.

Maliyyə innovasiyaları həcm və inkişaf meyillərinin illik artımı ilə son illərin ən mühüm qlobal fenomeninə çevrilməkdədir. Maliyyə xidmətlərinin göstərilməsinin əsasını təşkil edən rəqəmsal texnologiyalar innovasiyaların maliyyə bazarına nüfuz etməsini stimullaşdırır. Hazırda maliyyə texnologiyaları sahəsinin - infrastruktur, açıqlıq və istehlakçıya istiqamətlən məsələlərinə daha əsaslı dəyişikliklərlə diqqəti cəlb edir. İri həcmli məlumatlar, bulud xidmətləri, süni intellekt, yeni analitik alətlər kimi texnologiyaların inkişafı müştəri xidmətinin keyfiyyətinin daha yüksək səviyyəyə keçməsinə imkan yaradır. Son beş il ərzində “fintech” üzrə vənüçer kapital investisiyalarının həcmi kifayət qədər artması ilə özünü göstərir. Azərbaycanda maliyyə innovasiyalarının tətbiqi maliyyə bazarının iştirakçılarına müxtəlif imkanlar təqdim edəcəkdir. Texnoloji innovasiyalar maliyyə bazarının səmərəliliyini artırır, istehlak üstünlüklərini formalaşdırır, bazara yeni şirkətlərin daxil olması üçün xərcləri aşağı salınmasına təsir edir. “Fintech” ənənəvi biznes modellərinə rəqabət təzyiqini artırmaqla, maliyyə təşkilatlarının xidmətlərinin yeni üsullarının ortaya çıxmasını stimullaşdırır, əlavə vasitəçilərin cəlb edilməsi zərurətini aradan qaldırır. Hazırda ölkədə maliyyə texnologiyalarının tətbiqi ilə göstərilən xidmətlərin həcmi ənənəvi maliyyə əməliyyatlarının həcmli ilə müqayisədə hələ xeyli azdır, lakin bu yeni xidmətlərin yaxın gələcəkdə artım tempi müqayisədəilməz dərəcədə yüksək olacaqdır.

Rəqabət mühitinə artıq qlobal rəqəmsal şirkətlər də qoşulmuşdur ki, bu da ortamüddətli perspektivdə maliyyə bazarının mənzərəsini köklü şəkildə dəyişə bilər. “Google, Apple, Facebook, Amazon, Alibaba” və digər bu kimi şirkətlər maliyyə xidmətləri bazarında Azərbaycana daxil olduqca tam miqyaslı maliyyə bazarının daha sürətli inkişafını ön plana çəkəcəkdir. Maliyyə məhsullarının standartlaşdırma meyillərini nəzərə alsaq görmək olar ki, tədarükçülərin (distribyutorların) məhsullarının məhz maliyyə texnologiyaları vasitəsi ilə reallaşdırılması mümkün olacaqdır. Belə ticarət modelində səmərəlilik əsas amil olmaqla, malın istehlak xərclərinin aşağı düşməsi təmin ediləcəkdir (çatdırılmanın rahatlığı, zəruri məsləhətlərin əvvəlcədən verilməsi və s.). Belə yanaşma deməyə əsas verir ki, maliyyə və



ticarət təşkilatları istehlakçılar haqqında məlumatların yığılması, emalı və səmərəli istifadəsi kimi amillər vasitəsi ilə bazarın sağlam rəqabət mühitində təşkili və tənzimlənməsinə təsir edəcəklər. Digər tərəfdən, belə inkişaf həm də ənənəvi maliyyə təşkilatlarının rəqəmsal xidmətlərə transformasiyasını artıracaqdır.

Təcrübə göstərir ki, uzaqdan fəaliyyət göstərən maliyyə vasitəçiləri transmilli maliyyə xidmətləri də təqdim etmək iqtidarındadır ki, bu da müxtəlif müstəvidə qanunvericilik təcrübəsinin fərqli olması nəticəsində istehlakçıların hüquqlarının müdafiəsində çətinliklər yaradır. Maliyyə sektorunda İKT-yə tələbatın artması iqtisadiyyatın ən yüksək sahələrindən birinə çevirməkdədir. Rəqəmsal texnologiyaların tətbiqi ilə bağlı təşkilatların fəaliyyəti daha çox maliyyə məhdudluqları və insan amili ilə bağlı maneələrlə də üzləşə bilər. Belə ki, müxtəlif maneələrin təhlili maliyyə məhdudlaşdırılması sahəsində problemlərin olmasını göstərir. Maliyyə bazarında iri biznes də çox vaxt mənfi təcrübənin olması şəklində maneələrlə də üzləşə bilər. Orta biznes isə rəqəmsal həllərin çatışmazlığını və rəqəmsal texnologiyaların qeyri-qanuni təsirlərdən zəif qorunmasını daha çox hiss edir. Maliyyə-rəqəmsal texnologiyalarının tətbiqinə təsir edən maneələr müxtəlif olsa da onları aşağıdakı kimi təsnifləşdirmək mümkündür.

Rəqəmsal və maliyyə texnologiyaları sahəsində baş verən qloballaşma maliyyə-kredit bazarında da rəqabəti gücləndirir və bu zaman dünya maliyyə memarlığının transformasiya proseslərini dərinləşdirir. “Fintex” bazarının inkişafının iqtisadi, sosial və infrastruktur riskləri bir-biri ilə sıx bağlıdır, ona görə də bu və ya digər maneənin gücləndirilməsi qruplararası risklərin yaranmasına gətirib çıxarır (sosial-iqtisadi, sosial infrastruktur və ya infrastruktur-iqtisadi) [4; 5]. Risk amilinin çox olmasına baxmayaraq, onların əksəriyyəti maliyyə texnologiyaları bazarı üçün istisna deyildir. Qeyd etmək vacibdir ki, hazırda maliyyə institutlarının ümumi bazarında “fintech” şirkətlərinin payı elə də yüksək deyildir. Bundan əlavə, “fintech” şirkətləri maliyyə bazarında mühitin yaxşılaşdırılmasında maraqlıdırlar. Dünya və ölkə miqyasında inkişaf meyillərini əsas götürərək hesab etmək olar ki, ortamüddətli perspektivdə milli maliyyə bazarında aşağıdakı çağırışlar və onların nəzərə alınması zərurəti yaranacaqdır:

- Qlobal səviyyədə daxil olmaqla maliyyə sabitliyinə təhlükə yaradan istehlakçılar və sistemlərə təhlükə yaradan yüksək risklər;
- Maliyyə bazarının ənənəvi sabitlik risklərinin qarşılamaq üçün yanlış qərarlara meyillilik;
- Maliyyə innovasiyalarının tətbiqinin sürətli inkişaf prosesləri;
- Maliyyə bazarlarında tənzimləyici mühitin dəyişməsinin nisbətən yavaş getməsi;
- Maliyyə bazarının sabitləşmiş sərhədlərinin dağılması, maliyyə bazarı sisteminin mürəkkəbliyinin və dərinləşməsinin sürətlənməsi ilə ənənəvi tənzimləmə sisteminin risklərinin yüksəlməsi;
- Maliyyə xidmətlərinin təbiətinə görə tənzimləyici arbitraj ilə bağlı problemlərin yaranması;
- Ərazi xidmətlərinin göstərilməsində istehlakçıların hüquqlarının müdafiəsinin təmin edilməsi;
- Qlobal maliyyə və əmtəə bazarlarında dəyişkənliyin artması və spekulyativ kapitalın hərəkəti nəticəsində maliyyə sabitliyi ilə bağlı risklərin artması;
- Maliyyə bazarının və ümumilikdə rəqəmsal iqtisadiyyatın elektronlaşdırılması məqsədlərinin müəyyən olunmaması səbəbindən strateji risklərin yaranması;
- Maliyyə innovasiya risklərinin və xüsusilə kiber risklərin artması;
- Maliyyə texnologiyalarının tələblərinin sərtləşdirilməsi nəticəsində maliyyə təşkilatları üzrə tənzimləyici yükün artması.



Hesab edirik ki, maliyyə texnologiyalarının tətbiqi ilə yarana biləcək risklərin aradan qaldırılması məqsədilə müvafiq tədbirlərin həyata keçirilməsi məqsədəuyğundur:

- ⇒ Maliyyə bazarlarında iri həcmli informasiyaların istifadəsinin və saxlanmasının təmin edilməsi;
- ⇒ Maliyyə xidmətlərinin istehlakçıları, sağlam rəqabət mühitinin formalaşması şəraitində maliyyə fırıldaqçılığına qarşı mübarizə tədbirlərinin gücləndirilməsi;
- ⇒ Uzaqdan maliyyə xidmətlərinin fiziki istifadə mövcudluğunun təmin edilməsi;
- ⇒ Maliyyə bazarının iştirakçılarının biznes modellərinin təkmilləşdirilməsi;
- ⇒ Fərdi məlumatların effektiv müdafiəsinin təmin edilməsi;
- ⇒ Müasir maliyyə texnologiyasının maliyyə xidmətlərinin göstərilməsində geniş tətbiq edilməsi;
- ⇒ Maliyyə bazarlarında səmərəli və müasir idarəetmə, nəzarət sisteminin tətbiq olunması;
- ⇒ Rəqəmsal maliyyə infrastrukturunun yaradılması və daha da inkişaf etdirilməsi;
- ⇒ Maliyyə texnologiyalarının tətbiqi ilə bağlı bazarda səmərəli tənzimləyici standartların tətbiqi;
- ⇒ Maliyyə texnologiyalarının inkişaf mühitinin təkmilləşdirilməsi;
- ⇒ Maliyyə texnologiyalarının tətbiqi ilə bağlı müasir İKT və proqram təminatının geniş tətbiqi (nəzarət, proqram qiymətləndirmə və alqoritmlər);
- ⇒ Yüksək texnologiyalı maliyyə istehlakçılarının hüquqlarının müdafiəsinin hazırlanması;
- ⇒ Maliyyə bazarlarının daxili və xarici bazarlara açıqlığının dərinləşdirilməsi üzrə tədbirlərin genişləndirilməsi;
- ⇒ Maliyyə bazarlarının tənzimlənmə mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsi;
- ⇒ Milli maliyyə bazarında qabaqcıl dünya standart və təcrübələrinin tətbiqi.

Dünya maliyyə mərkəzlərinin rolu artdıqca birjaların, birjadankənar sistemlərin, hesablaşma-kliring və depozitar təşkilatların, həmçinin qlobal maliyyə infrastrukturunun digər iştirakçılarının transsərhəd konsolidasiyası prosesləri güclənir. İnformasiyaya çıxış sürəti ticarət alqoritmlərinin istifadəsinin artması ilə birlikdə qlobal maliyyə axınlarının istiqamətinin qısamüddətli amillərin təsiri altında dəyişmə risklərini (ani) yaradır [6]. Bütün bu kimi təsir amillərinin nəzərə alınması zərurətləri də maliyyə texnologiyalarının tətbiqi ilə bağlı əsas götürülməlidir. Belə şəraitdə bazarın səmərəliliyinin artırılmasına, sistem risklərinin tənzimlənməsi və monitorinqini təmin edən milli qaydalarının yaradılmasına xüsusi diqqət yetirilməlidir. Belə ki, maliyyə texnologiyaların tətbiqi tənzimləyici mexanizmin həm qlobal, həm də regional səviyyələrdə hüquqi çərçivəyə uyğunluğunu təmin etməlidir. Azərbaycanda maliyyə texnologiyalarının tətbiqi hüquqi, iqtisadi və idarəetmə amillərinin birgə icrasını özündə ehtiva etməlidir. Maliyyə texnologiyaları bazarının inkişafı məqsədilə müvafiq məqəmlərə da diqqətin artırılması zəruridir:

- Maliyyə xidmətlərinin göstərilməsində şəffaflığın artırılması;
- Şəxsi məlumatların saxlanması zamanı təhlükəsizlik tədbirlərinin gücləndirilməsi;
- Əhəlinin maliyyə və texnoloji savadlılığının artırılması üzrə tədbirlərin həyata keçirilməsi;
- İnternet yönümlü maliyyə-texnologiya şirkətləri üçün əlverişli fəaliyyət mühitinin yaradılması;
- Maliyyə-texnoloji sahənin inkişafının təşkilati-hüquqi bazasının yaradılması zamanı tənzimləyicinin fəaliyyətinin səmərəliliyinin artırılması;
- Özəl fintech şirkətlərinin ölkənin tənzimləyici platformasında əsas rol oynaması;
- Maliyyə texnologiyalarının tətbiqinin innovativ təcrübə seqmentinə daxil edilməsi;



➤ Maliyyə texnologiyaları məhsullarının keyfiyyətinin artırılması.

Təcrübə deməyə əsas verir ki, maliyyə innovasiyalarından, o cümlədən “fintech”-dən istifadə zamanı yaranan hüquqi problemlərin, dövlət tənzimlənməsinin predmetləri və yanaşmaları ilə bağlı razılaşdırılmış mövqenin vahid təsəvvürünə nail olunmalıdır. Beynəlxalq və milli səviyyədə uzlaşmanın təmin edilməsi, qanunvericilik və özünütənzimləmə müstəvisində mövcud problemlərin həllinin məqsədəuyğunluğu, həmçinin zəruri hüquqi sistemin təkmilləşdirilməsi də əsas diqqət yetirilməli məsələlərdən hesab olunmalıdır. Maliyyə bazarının rəqəmsallaşdırılması sahəsində tənzimləyici tədbirlərin hazırlanmasına vətəndaş cəmiyyəti və biznes sektorun yaxından cəlb edilməsi məqsədəuyğundur. İnformasiya texnologiyalarının hüquqi tənzimlənməsi ilə bağlı dövlət tərəfindən düzgün və sistemli yanaşma olduğu halda, onun optimallaşdırılması, sinxronlaşdırılması və təhlükəsizliyinin təmin edilməsi funksiyalarını öz üzərinə götürə biləcəyi tərəqqi əldə edilə bilər. Təsərrüfat subyektləri arasında bazarda etimadın aşağı səviyyədə olmasını və horizontal kommunikasiyalar praktikasının kifayət qədər inkişaf etməməsini nəzərə alaraq, tənzimləyici normalar bu kimi prinsiplər üzərində təşkil edilməlidir:

- ⇒ İnformasiya texnologiyaları sahəsində münasibətlərin həyata keçirilməsinin əhəmiyyətli şərtlərini və prinsiplərini möhkəmləndirməli;
- ⇒ Üfüqi əlaqələrin qurulmasına, özünütənzimlənmənin inkişafına və rəqəmsal iqtisadiyyatın iştirakçıları arasında etimadın artırılmasına kömək etməli.

Azərbaycanda maliyyə texnologiyalarının inkişafına mane olan əsas amil maliyyə kapitalının axınına əhəmiyyətli dərəcədə məhdudlaşdırıcı, təşkilatın dəyərini şərtləndirən multiplikatoru azaldan tənzimlənmənin qeyri-müəyyənliyidir. Bu amil həm də maliyyə kapitalının sərmayələşdirilməsi imkanlarını daha çox çətinləşdirir. Müasir şəraitdə ölkədə maliyyə texnologiyalarından istifadə hüquqi çətinliklər ilə də xarakterizə olunur. Buna müvafiq sahədəki konseptual-hüquqi yanaşmanın və idarəetmə sisteminin qeyri-müəyyənliyi, identifikasiya problemləri, iştirakçıların hüquqi statusu, fərdi məlumatların qorunması, hüquqi mədəniyyət, hüquq müstəvisində olan hərəkətlər kimi sahələrdəki boşluqları nümunə göstərmək olar.

Milli maliyyə bazarının rəqəmsallaşdırılması prosesinin inkişafı üçün ciddi əhəmiyyət kəsb edən azad informasiya mübadiləsinin təmin edilməsi məsələsi də gündəmdə durur. Dəyişən məlumatların emalı üsulları hüquqi münasibətlərə cəlb olunmuş subyektlərin risklərini dəyişdirir ki, bu da öz növbəsində bu sahənin tənzimlənməsi sisteminin uyğunlaşdırılmasını (yenidən qurulmasını) tələb edir. Şəxsi məlumatların emalı və maliyyə bazarının rəqəmsallaşmasının əsasını təşkil edən maneəsiz informasiya mübadiləsi prinsipinə uyğun olan adekvat müdafiənin təmin edilməsi də daxil olmaqla, yeni tənzimləmə yanaşmalarının hazırlanması zəruridir.

Maliyyə texnologiyalarının inkişafında informasiya mübadiləsinin sadələşdirilməsi, fərdi məlumatların qorunması və mühafizəsi dövlət tənzimlənməsinin predmeti olmalıdır. Müvafiq normalar maraq balansını əsasında əsaslı şəkildə məhdudlaşdırılmalıdır. Rəqəmsallaşma sahəsində tənzimləyici yanaşmaların təkmilləşdirilməsi bir çox hüquqi müstəvidə baş verə bilər. Bu da qismən informasiya texnologiyalarından istifadənin mürəkkəb və dinamik xarakterinə səbəb ola bilər. Maliyyə bazarının rəqəmsallaşmasının əsas prinsipi informasiya mübadiləsinin və şəxsi fəaliyyətin qorunmasının təmin edilməsi balansının əldə edilməsi olmalıdır ki, bu da müasir reallıqlar şəraitində mürəkkəb vəzifədir.

Nəticə

“Fintech” şirkətləri həmişə şəffaf və aydın qanunvericiliyi olan ölkələrə meyillidirlər və bu gələcəkdə də sürətlənəcəkdir. Öz hüquq müstəvisində maliyyə texnologiyalarının



tənzimlənməsi ilə bağlı qeyri-səlis və qeyri-müəyyən mövqə tutan dövlətlər maliyyə texnologiyalarının və maliyyə bazalarının inkişafını zəiflədə, ümumilikdə, itkilərin baş verəcəyi ehtimal olunan risklərə məruz qoya bilərlər. Maliyyə innovasiyalarının inkişafının müasir reallıqlarında maliyyə və rəqəmsal qloballaşma şəraitində dövlət və transmilli tənzimləmə məsələsi ön plana çıxır. Maliyyə texnologiyalarının gələcəyi yalnız texnologiyadakı nailiyyətlərlə müəyyən edilmir. Azərbaycan üçün də, milli maliyyə bazarının rəqəmsallaşdırılmasının gələcək inkişafına daha dərin baxılmalıdır. Xüsusilə də maliyyə texnologiyalarının ölkə daxili və xarici əlaqələrinin inkişafından irəli gələn tədbirlərin vaxtında həyata keçirilməsi xüsusi zərurətdən çıxış edir.

Ədəbiyyat

1. Azərbaycan Respublikasında maliyyə xidmətlərinin inkişafına dair Strateji Yol Xəritəsi. Bakı, 2016.
2. Rəqəmsal Ödəniş Strategiyası 2021-2023, Bakı, 2021.
3. “2018–2020-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında rəqəmsal ödənişlərin genişləndirilməsi üzrə Dövlət Proqramı”. Bakı, 2018.
4. Цифровые дивиденды. Всемирный банк. <http://www.worldbank.org/en/publication/wdr2016>.
5. Selvam M., Kalyanasundaram P. IT Enabled Services and ICT Industry: Growth&Determinants. Global IT. http://www.globalbizresearch.org/Chennai_Symposium/conference/pdf/C549.pdf.
6. Beyond Fintech: A Pragmatic Assessment of Disruptive Potential in Financial Services. Part of the Future of Financial Services series. World Economic Forum in collaboration with Deloitte. August 2017.
7. Филиппов Д.И. Распространение инноваций на финансовом рынке: теоретический аспект // Вестник Российского экономического университета им. Г. В. Плеханова, 2017. – № 4(94).
8. В.В.Булатов. Фондовый рынок в структурной перестройке экономики. Москва, 2012.
9. Роджерс К.А. "Фондовый рынок. Москва, Издательство: Альпина. 2012.
10. Э.Садыгов. Рынок ценных бумаг в Азербайджане и перспективы его развития. СанктПетербург, 2003.
11. https://ru.theglobaleconomy.com/rankings/stock_market_capitalization/.
12. E-услуги-e-банкинг www.netnetweb.com/ru/финансовы.



Шади́я Маил кызы Аманова
Направления развития финансовых технологий в современный период
Резюме

Целью исследования является исследование тенденций развития финансовых технологий в современную эпоху. Поставлены также задачи определения необходимости применения финансовых технологий и их влияния на развитие финансовых рынков. Развитие финансовых рынков служит оздоровлению инвестиционного климата, играя важную роль в развитии экономики. В статье определены основные проблемы в области применения финансовых технологий, выдвинуты взгляды на их устранение. Обоснована необходимость применения финансовых технологий в Азербайджане и предложения, которые должны быть реализованы в этой сфере. В статье также были высказаны предложения по оздоровлению конкурентной среды на финансовых рынках и ее развитию.

Ключевые слова: финансовые технологии, финансово-кредитный сектор, экономическая политика, конкурентная среда.

Shadiyya Mail Amanova
Trends in the development of financial technologies in the modern era
Summary

The aim of the study is to conduct research on the areas of development of financial technology in the modern era. The need for the application of financial technologies and its impact on the development of financial markets have also been set forth. The development of financial markets plays an important role in the development of the economy and serves to improve the investment climate. In the article, the main problems in the field of application of financial technologies were identified, reviews were put forward on their elimination. The need for the application of financial technologies in Azerbaijan and the proposals to be implemented in this area are also justified. Proposals on the improvement of the competitive environment in financial markets and its development were also put forward in the article.

Keywords: financial technology, financial and credit sector, economic policy, competitive environment.

Elmi redaktor: i.f.d., dos. Y. Məmmədov.

Daxil olub: 15.07.2021.

Çapa qəbul olunub: 23.07.2021.